

JOANNA HELIOS

ORCID: 0000-0003-3571-1665

Uniwersytet Wrocławski

Katedra Teorii i Filozofii Prawa

ZANIEDBANIE DZIECKA W UJĘCIU PRAWNYM

Abstrakt: W artykule dokonano analizy istoty zjawiska zaniedbania dzieci na gruncie polskich przepisów prawnych. Wskazano, że w literaturze naukowej samo pojęcie zaniedbania nie jest jednoznaczne. Pozostaje w gestii zainteresowań badawczych pedagogów i psychologów. Natomiast z prawnego punktu widzenia warto zwrócić uwagę na odpowiedzialność rodziców za niewywiązywanie się z obowiązków wobec dzieci, opartą na założeniu o racjonalności prawodawcy.

Słowa kluczowe: zaniedbanie dziecka, pozbawienie/ograniczenie władzy rodzicielskiej, dobro dziecka, przemoc

Trzeba mieć na uwadze, że zaniedbanie dziecka pozostaje w gestii zainteresowań badawczych pedagogów i psychologów. W literaturze naukowej samo pojęcie zaniedbania nie jest jednoznaczne. Natomiast z prawnego punktu widzenia warto zwrócić uwagę na odpowiedzialność rodziców za niewywiązywanie się z obowiązków wobec dzieci, opartą na założeniu o racjonalności prawodawcy.

1. PRÓBA DEFINICJI

Zaniedbanie jest specyficzną formą przemocy, którą interesowano się już w latach sześćdziesiątych XX wieku. To trudny do zdefiniowania termin, a przez to sprawiający najwięcej problemów w rozpoznaniu odpowiedniego momentu do interwencji. Zaniedbanie występuje w pozostałych formach przemocy czynnej (psychicznej, fizycznej, seksualnej), a jednocześnie charakteryzuje się jako odrębną formę przemocy¹. Zaniedbanie dzieci jest efektem zamierzonego lub niezamierzonego działania, najczęściej osób dorosłych, wobec dziecka o zróżnic-

¹ J. Brągiel, *Zaniedbanie jako kategoria przemocy — przejawy i konsekwencje doświadczane przez dziecko*, [w:] *Zaniedbanie dziecka. Wybrane aspekty zjawiska*, red. B. Górnicka, Opole 2017, s. 22–23.

wanym poziomie zdolności do zaspokajania i regulowania swoich potrzeb i wiąże się z potencjalnym lub rzeczywistym zagrożeniem warunków jego prawidłowego rozwoju psychicznego i fizycznego, a jego istota polega na zaniechaniu zapewniania dziecku odpowiednich warunków rozwoju w sferze zdrowotnej, edukacyjnej i emocjonalnej, odpowiedniego odżywiania, schronienia, bezpieczeństwa w ramach środków dostępnych rodzicom lub opiekunom, w następstwie powodujące lub mogące powodować uszczerbek na zdrowiu lub zaburzenie rozwoju psychicznego, moralnego czy społecznego. Zaniedbywanie ma charakter pasywny. Może mieć charakter trwałej postawy, uporczywych zachowań albo też incydentalnego, ale brzemiennego w skutkach wydarzenia, które przyniosło szkodę dziecku². Krzywdzenie przez zaniebdanie jest aspektem często pomijanym przez rodziców, nieświadomych roli potrzeb psychicznych w rozwoju dziecka³. Zaniebdanie dziecka może być także definiowane jako warunek, w którym opiekun odpowiedzialny za to dziecko albo celowo, albo przez nadzwyczajny brak uwagi pozwala, aby doświadczało ono cierpienia⁴.

Wyniki badań osobowości rodziców krzywdzących dzieci pokazały, że przyczyną ich zaniebdywania są wczesnodziecięce doświadczenia rodziców, którzy przeżyli zaniebdywanie lub przemoc we własnej rodzinie. Rodzice ci powielają przemoc z pokolenia na pokolenie⁵. Zaniebdywanie dzieci prowadzi do rozwoju zaburzeń procesu porozumiewania się między dziećmi a ich rodzicami⁶. Zaniebdanie ze strony rodziców czy innych opiekunów jest ponadto częstą przyczyną śmierci i chorób małych dzieci. W wielu przypadkach trudno niestety odróżnić, czy przyczyną zaniebdania jest ignorancja opiekunów, czy świadome okrucieństwo. Często dotyczy ono dzieci niepełnosprawnych. Mimo że nie istnieją konkretne statystyki, wydaje się, że jest to grupa największego ryzyka zaniebdania⁷.

Zaniebdanie bywa związane z tak zwaną deprywacją macierzyńską. Już sam fakt nieakceptowania ciąży jest formą odrzucenia, która znajduje wyraz w dyskomforcie życia płodowego. Brak opieki matki bezpośrednio po urodzeniu jest dla dziecka rodzajem gwałtu⁸, pozbawieniem go możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb miłości i bezpieczeństwa⁹. Problemy z więzią mogą wystąpić jeszcze w okresie prenatalnym. Problem wpływu pozbawienia, całkowitego

² M. Kolankiewicz, *Zaniebdywanie dzieci*, „Dziecko Skrzywdzone” 2012, nr 2 (39), s. 81.

³ A. Wróbel, *Przemoc wobec dzieci — „czyli co z ciebie wyrośnie”*, <http://www.ppit.pl/publikacje-0/publikacje-artykuly/przemoc-wobec-dzieci-czyli-co> (dostęp: 28.04.2018).

⁴ J. Brągiel, *Zaniebdanie dziecka w rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 10, 1998, s. 278.

⁵ J. Brągiel, *Zaniebdanie jako kategoria przemocy...*, s. 30–34.

⁶ W. Sikorski, *Zaburzona komunikacja w rodzinie jako czynnik wpływający na zaniebdywanie dzieci*, [w:] *Zaniebdanie dziecka...*, s. 42.

⁷ A. Czapczyńska, *Przeciw dziecku. Raport ONZ 2006*, „Niebieska Linia” 2007, nr 2 (49), s. 3–4.

⁸ M. Orwid, *Trauma*, Kraków 2009, s. 36 n.

⁹ M. Stańczak-Kuraś, I. Rychter, *Adopcja i przemoc, czyli co trzeba wiedzieć, aby stworzyć szczęśliwą rodzinę adopcyjną*, „Niebieska Linia” 2002, nr 5 (22), s. 13.

lub częściowego, opieki macierzyńskiej na rozwój psychiczny dziecka należy do najbardziej złożonych zagadnień w psychologii wychowawczej i rozwojowej¹⁰. Doświadczenie zaniedbań i przemocy w dzieciństwie tworzy pewien wyuczony model zachowania i kształtuje ambiwalentno-lękowy lub unikający wzorzec nawiązywania więzi, charakteryzujący się tendencją do nadmiernych wymagań i złości, do którego przyczynił się niehigieniczny tryb życia matki w czasie ciąży, bezmyślne narażanie życia i zdrowia dziecka, niedbałość o właściwy rozwój intelektualny i emocjonalny dziecka, dopuszczanie do przeżywania przez niego urazowych doświadczeń, przed którymi można by je było ochronić, pozbawienie go możliwości doznawania pozytywnych uczuć i poznawania otoczenia¹¹. Przyczyną niezapewnienia odpowiednich warunków do rozwoju dziecka w sferze zdrowotnej, edukacyjnej i emocjonalnej najczęściej jest ubóstwo rodzin, choroby alkoholowe i psychiczne¹².

Wyróżniane są następujące rodzaje zaniedbania:

1. zaniedbanie fizyczne — obejmuje niedostarczanie dziecku odpowiedniego pożywienia, ubioru i schronienia. Do zaniedbania fizycznego zaliczamy także: brak opieki medycznej, niezapewnienie odpowiednich form leczenia zalecanych przez lekarzy, brak troski o zdrowie dziecka. Za zaniedbywanie fizyczne można również uznać porzucenie dziecka bądź wyrzucenie go z domu z powodu niewłaściwego zachowania, jak też przyzwalanie mu na dłuższą nieobecność w domu bez informowania opiekunów o tym, gdzie przebywa. Zaniedbywaniem fizycznym jest ponadto permanentne przerzucanie opieki nad dzieckiem na inne osoby i lekceważenie jego bezpieczeństwa. Najbardziej drastycznym skutkiem zaniedbania może być śmierć dziecka;

2. zaniedbanie emocjonalne — przejawia się w nieokazywaniu ciepła emocjonalnego dziecku oraz poświęcaniu mu niewystarczającej uwagi i zainteresowania, a także w niechęci do opiekowania się dzieckiem i okazywaniu mu lekceważenia w połączeniu z zaniedbywaniem fizycznym. Istnieją też subtelne formy zaniedbania emocjonalnego, w których dzieciom z pozoru niczego nie brakuje pod względem materialnym, a rodzina zdaje się dobrze funkcjonować. W rzeczywistości za fasadą idealnej, często też zamożnej rodziny kryje się poważne zaniedbanie — brak miłości, uwagi, poczucia bezpieczeństwa i ciepła. Traumą u dziecka może też spowodować zbyt długie pozostawianie go samemu sobie czy narażanie na wybuchy emocji rodziców;

3. zaniedbanie edukacyjno-wychowawcze — przejawia się przyzwalaniem na wagarowanie, unikanie szkoły, brakiem troski o realizację zobowiązań

¹⁰ K. Pospiszyl, *Psychologia kobiety*, Warszawa 1986, s. 133–143.

¹¹ E. Więckowska, *Krzywdą i krzywdzenie dzieci*, [w:] *O przemocy w wychowaniu. Próba namysłu nad zjawiskiem karalności*, red. M. Bednarska, Toruń 2007, s. 50.

¹² M. Goniewicz, K. Goniewicz, *Przemoc wobec dzieci. Aspekty etyczno-prawne*, <http://docplayer.pl/1763061-Przemoc-wobec-dzieci-aspekty-etyczno-prawne.html> (dostęp: 28.04.2018).

szkolnych i angażowaniem dziecka do pracy, która uniemożliwia mu naukę, brakiem uwagi poświęconej specjalnym potrzebom edukacyjnym dziecka¹³.

Pomimo dość jednoznacznych definicji przyjmowanych przez badaczy zjawiska zaniedbania dziecka określenie jego rozmiarów jest wciąż bardzo trudne, do czego prowadzi między innymi jego ogromna złożoność, gdyż w jego obrębie można wyróżnić wiele odmian. Ponadto do zaniedbania dziecka dochodzi w różnych środowiskach, bezpośrednio lub pośrednio odpowiedzialnych za jego rozwój i wychowanie¹⁴.

2. POZBAWIENIE/OGRANICZENIE WŁADZY RODZICIELSKIEJ Z POWODU ZANIEDBYWANIA DZIECKA

Z prawnego punktu widzenia warto zwrócić uwagę na to, że wszystkie formy zaniedbywania stanowią naruszenie obowiązków rodzicielskich i obwarowane są przewidzianą w przepisach prawnych sankcją. Wychodząc od norm konstytucyjnych, zgodnie z art. 48 Konstytucji RP rodzice mają prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno jednak uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Rozwinięcie tej zasady konstytucyjnej znalazło odzwierciedlenie w przepisach między innymi kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁵. Artykuł 95 § 1 k.r.o. wskazuje, że władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka, z poszanowaniem jego godności i praw. Z kolei z § 3 wskazanego artykułu wynika, że władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak wymaga tego dobro dziecka i interes społeczny. Artykuł 96 § 1 k.r.o. zaś nakłada na rodziców obowiązek dbałości o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i należyte przygotowanie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień.

W art. 111 k.r.o. zawarte są natomiast przesłanki pozbawienia władzy rodzicielskiej. Zgodnie z § 1a tego artykułu sąd może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej, jeżeli mimo udzielonej pomocy nie ustały przyczyny zastosowania art. 109 zarządzenia sądu opiekuńczego w sytuacji zagrożenia dobra dziecka z § 2 pkt 5, a w szczególności, gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem. Oczywiście w razie ustania przyczyny, która była podstawą pozbawienia władzy

¹³ J. Brągiel, *Zaniedbanie jako kategoria przemocy...*, s. 26.

¹⁴ B. Górnicka, *Zaniedbanie dziecka z niepełnosprawnością — wybrane aspekty zjawiska*, [w:] *Zaniedbanie dziecka...*, s. 50.

¹⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682).

rodzicielskiej, sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić (art. 111 § 2 k.r.o.). Zasadniczym kryterium, według którego rozstrzyga się o treści oraz wykonywaniu władzy rodzicielskiej, jest dobro dziecka. Podstawową funkcją władzy rodzicielskiej jest bowiem funkcja ochronna¹⁶. Wobec tego zaniedbanie na gruncie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego określane jest jako zagrożenie dobra dziecka. Jest to tak zwana klauzula generalna, czyli pojęcie występujące w systemie prawnym, świadomie niezdefiniowane przez ustawodawcę.

Sąd rodzinny zobowiązany jest działać z urzędu w każdej sytuacji, w której poweźmie wiadomość o zagrożeniu dobra dziecka, i dla każdej sytuacji indywidualnie to pojęcie definiuje. Jednakże możliwa jest próba przybliżenia tego terminu. Mianowicie w każdej sytuacji, kiedy potrzeby dziecka: fizyczne, emocjonalne, intelektualne, ekonomiczne, kulturalne czy edukacyjne, nie są zaspokajane przez rodziców lub opiekunów prawnych, występuje zagrożenie dobra dziecka. Czynniki ryzyka występujące w rodzinie: alkohol, narkotyki, brak pracy, zła sytuacja ekonomiczna, choroba psychiczna, potęgują prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożenia dobra dziecka¹⁷. Jedną z najczęstszych przyczyn będących podstawą do uznania rażącego zaniedbywania obowiązków względem dziecka, a w konsekwencji przesłanką do pozbawienia władzy rodzicielskiej, jest długotrwały brak jakiegokolwiek zainteresowania dzieckiem przez rodzica, brak zainteresowania jego sprawami i brak uczestnictwa w ważnych dla niego i jego prawidłowego rozwoju wydarzeniach. Ponadto z rażącym zaniedbywaniem obowiązków łączy się świadomość rodziców dotycząca zarówno materialnych, jak i niematerialnych potrzeb dziecka¹⁸.

Zgodnie z art. 109 § 1 i § 2 k.r.o. jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd rodzinny może: zobowiązać rodziców małoletniego do określonego postępowania względem dziecka; określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun; poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego; skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi; zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo instytucjonalnej pieczy zastępczej bądź powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej małżonkom lub osobie niespełniającym warunków dotyczących rodzin zastępczych, w zakresie

¹⁶ A. Kiliańska, *Pojęcie i treść władzy rodzicielskiej*, www.pedkat.pl/pl/images/czasopisma (dostęp: 30.04.2019).

¹⁷ J. Podlewska, *Prawna ochrona dziecka przed krzywdzeniem*, [w:] *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, red. J. Zmarzlik, Warszawa 2011, s. 95–96.

¹⁸ K. Walancik-Ryba, *Rodzina zastępcza. Uregulowania prawne a praktyka sądowa*, Warszawa 2019, s. 112.

niezbędnych szkoleń, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹⁹.

Zasady umieszczania dzieci w pieczy zastępczej uregulowane są nie tylko w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, lecz także w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2019 r. poz. 1111). Ustawa ta szczegółowo określa organizację, funkcjonowanie oraz finansowanie rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka, placówek opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych i interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych oraz zasady określające kryteria wiekowe dzieci umieszczanych w tych placówkach i ośrodkach. Jeśli chodzi o miejsce, to w miarę możliwości powinno się umieszczać dziecko w pieczy zastępczej na terenie powiatu miejsca zamieszkania dziecka. Stosowana jest też zasada nierozdzielania rodzeństwa. Oczywiście od wskazanej zasady stosowane są wyjątki. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej może nastąpić, dopiero gdy łagodniejsze sposoby ograniczenia władzy rodzicielskiej rodziców nie przynoszą rezultatu satysfakcjonującego z punktu widzenia dobra dziecka²⁰. O umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej decyduje sąd. Jednak w wypadku pilnej konieczności możliwe jest umieszczenie dziecka na podstawie umowy zawartej pomiędzy rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka a starostą właściwym ze względu na miejsce zamieszkania tej rodziny lub miejsce prowadzenia rodzinnego domu dziecka²¹.

Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej powinno prowadzić do powrotu dziecka do rodziny naturalnej, o ile jest to możliwe. Zasadą jest bowiem, że dziecko powinno wychowywać się w rodzinie. Wprowadzony w 2000 roku art. 111 § 1a k.r.o. uwzględnił wcześniej zgłaszane postulaty odnośnie do wprowadzenia do przepisów k.r.o. obligatoryjnej przesłanki pozbawienia władzy rodzicielskiej na wypadek przebywania dziecka w środowisku opiekuńczo-wychowawczym o charakterze zastępczym po upływie z góry określonego terminu. Prawodawca uwzględnił fakultatywną opcję pozbawienia władzy rodzicielskiej rodziców, gdy ich dziecko jest umieszczone w rodzinie zastępczej bądź placówce opiekuńczo-wychowawczej, ponadto uzależniając możliwość jej zastosowania od ustalenia przez sąd, że mimo udzielonej pomocy nie ustały przyczyny zastosowania art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o., szczególnie jeśli rodzice w sposób trwały nie interesują się swoim dzieckiem²². Skoro jest szansa na odbudowanie więzi i zapewnienie dziecku bez-

¹⁹ L. Sochocka, J. Komenda-Kolecka, *Zaniedbanie — (nie)świadomą formą przemocy wobec dziecka*, „Medycyna Środowiskowa” 17, 2014, nr 1, s. 84 n.

²⁰ A. Talaga, A. Gólska, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Bielsko-Biała 2017, s. 178–179.

²¹ S. Nitecki, *Status prawny rodziny zastępczej (rozdział 3)*, [w:] *Prawa i obowiązki członków rodziny*, t. 1, red. M. Gołownik-Hudała, A. Wilk, P. Sobczyk, Opole 2017, s. 37.

²² M. Stępień, *Pozbawienie władzy rodzicielskiej — kara dla rodziców czy narzędzie niesienia pomocy dzieciom?*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 22, 2017, s. 89–92.

pieczeństwa w rodzinie, sąd nie może tej szansy zmarnować przez orzeczenie pozbawienia władzy rodzicielskiej²³. Należy przy tym pamiętać, że kwestia samych kontaktów z dzieckiem nie jest zależna od władzy rodzicielskiej²⁴.

Ingerencja we władzę rodzicielską z tytułu zaniedbań wychowawczych może przybierać różne postaci, ale wszystkie powinny być wyraźnie przewidziane prawem²⁵. Nie każde zaniedbywanie przez rodziców władzy rodzicielskiej można bowiem uznać za podstawę pozbawienia/ograniczenia władzy rodzicielskiej. Tylko ustalenie, że zaniedbywanie obowiązków wobec dziecka jest rażące, uzasadnia podjęcie przez sąd najsurowszych działań. Nie chodzi przy tym wyłącznie o poważne zaniedbania rodziców; także zaniedbania o mniejszej wadze, które nabierają cech niepoprawności, uporczywości i nasilenia złej woli, mogą stanowić podstawę uznania, że obowiązki rodziców są w sposób rażący zaniedbywane²⁶.

3. ZANIEDBANIE DZIECKA W PRZEPISACH PRAWA

Problem zaniedbania dziecka jest opisywany przez wiele regulacji prawnych. Zgodnie z art. 572 § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 roku — Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460) każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy.

W sytuacji pozostawienia dziecka przez rodziców wyjeżdżających do pracy za granicę bez ustanowienia opieki faktycznej można mówić o zaniedbaniu, które stanowi zagrożenie dobra dziecka i daje podstawę do zawiadomienia sądu rodzinnego²⁷. Należy też nadmienić, że zagraniczne migracje zarobkowe rodziców wiążą się z pojawieniem się problemu opuszczonych dzieci, czyli zjawiskiem sieroctwa migracyjnego (eurosieroctwa), inaczej mówiąc — z pozostawieniem dziecka w kraju ojczystym pod opieką jednego z rodziców bądź — w wypadku wyjazdu obojga z nich — u dziadków, dalszych krewnych lub znajomych. Uważa się, że dziecko, które nie miało stałego kontaktu nawet tylko z jednym z rodziców, postrzega siebie w kategoriach sieroty. Sieroctwo społeczne odnosi się głównie do stanu socjalnego, psychicznego i prawnego dziecka. W wąskim znaczeniu sieroty społeczne to dzieci, którym brakuje rodziny naturalnej, systematycznych kontaktów z rodzicami biologicznymi.

²³ M. Andrzejewski, *Prawna ochrona rodziny*, Warszawa 1999, s. 71–72.

²⁴ A. Talaga, A. Gólska, *op. cit.*, s. 183.

²⁵ A. Grześkowiak, *Prawna odpowiedzialność rodziców za zaniedbania wychowawcze (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 47, 1995, nr 1, s. 113.

²⁶ Por. postanowienie SN z dnia 19 czerwca 1997 roku, sygn. III CKN 122/97, LEX nr 1402785.

²⁷ I. Malorny, *Zaniedbanie dziecka w rodzinie migracyjnej — aspekty społeczno-prawne*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 132.

Odrzuceniu dziecka przez rodziców może towarzyszyć maltretowanie go lub znęcanie się psychiczne. Główną przyczynę sieroctwa społecznego stanowi dezorganizacja rodziny, która prowadzi do niewłaściwej postawy rodzicielskiej. Konsekwencją takiej postawy jest nieprawidłowe funkcjonowanie rodziny — brak właściwej opieki nad dzieckiem/zaniedbywanie go. Eurosieroctwo to rodzaj sieroctwa społecznego, w którym dziecko w konsekwencji migracji zarobkowej rodziców lub jednego z nich pozbawione zostaje normalnego środowiska rodzinnego²⁸. Dlatego też gdy oboje rodziców wyjeżdża za granicę, a nieletnie dziecko zostaje w kraju, konieczne jest zapewnienie mu opieki. Chodzi zarówno o opiekę faktyczną, jak i prawną. Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 roku o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2019 r. poz. 537) reguluje również kwestie prawne związane z sytuacją małoletniego pacjenta pozbawionego opieki prawnej przez rodziców (art. 32–34).

Zaniedbania wychowawcze względem dziecka są uregulowane w przepisach prawa karnego²⁹. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wyraźnie określa, że nawet nieumyślne działania prowadzące do zagrożenia życia lub zdrowia dziecka są przestępstwem. Zaniedbania rodziców i innych osób, na których spoczywa obowiązek zapewnienia takiej opieki, są szczególnie surowo karaną formą przestępstwa (art. 160 k.k.)³⁰. Odpowiedzialność karna za niedopełnienie pieczy obejmuje przede wszystkim narażenie podopiecznego na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu przez osobę, na której ciążył obowiązek opieki nad nim (art. 160 § 2 k.k.). Ustawodawca nie sprecyzował jednak dokładnie, na czym zachowanie sprawcy ma polegać. Istotą tego zachowania jest narażenie na niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, to jest czynu z art. 156 § 1 k.k. Sprawca przestępstwa określonego w art. 160 § 2 k.k. musi mieć zatem prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia powstawaniu bezpośredniego niebezpieczeństwa zdrowia lub życia pokrzywdzonego, bez względu na źródło tego niebezpieczeństwa. Natomiast źródłem powstania takiego obowiązku opieki może być przede wszystkim ustawa, inny akt prawny, orzeczenie sądowe, umowa lub może on wynikać z sytuacji faktycznej spowodowanej uprzednim działaniem sprawcy.

Z punktu widzenia zakresu ochrony dzieci przed niedopełnieniem pieczy rodzicielskiej wątpliwość budzi, wprowadzona w art. 160 § 5 k.k. przez ustawodawcę karnego, zasada, że popełnione z winy nieumyślnej narażenie życia lub zdrowia podopiecznego na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu jest ścigane na wniosek pokrzywdzonego. W ocenie Sła-

²⁸ I. Surina, *Eurosieroctwo jako przejaw dezorganizacji społecznej*, [w:] *Prawa dziecka w przestrzeni edukacyjno-społecznej*, red. I. Surina, A. Babicka-Wirkus, Kraków 2016, s. 139–141.

²⁹ W. Juchacz, *Odpowiedzialność karna rodziców za zaniedbania wychowawcze wobec dziecka (dopuszczenie do demoralizacji)*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoliński, *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Bydgoszcz 2018, s. 91 n.

³⁰ I. Malorny, *op. cit.*, s. 132–134.

womira Hypsia trudno bowiem przyjąć, że rodzic lub opiekun dziecka, będący jego przedstawicielem prawnym, a jednocześnie sprawcą tego czynu, złoży odpowiednie zawiadomienie. Ponadto trzeba sobie zdawać sprawę, iż w ramach przepisów mających chronić dzieci przed niedopełnieniem pieczy ze strony rodziców lub opiekunów można jeszcze wskazać na wykroczenia, które penalizują szczegółowe sytuacje, w których występuje niewypełnienie obowiązku pieczy. Przede wszystkim jest to art. 106 k.w., który jest w pewnym zakresie uzupełnieniem art. 160 § 2 k.k., obejmuje bowiem ochroną małoletnich do lat 7 przed przebywaniem w okolicznościach niebezpiecznych dla zdrowia. Prawidłowego postępowania w zakresie ochrony zdrowia dziecka dotyczą natomiast dwa kolejne wykroczenia uregulowane w art. 115 § 2 i art. 116 § 2 k.w., które normują problem niedopełnienia obowiązku szczepień u małoletniego, jak też niedopilnowania go w przestrzeganiu określonych zachowań mających na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych. Ostatnią grupę wykroczeń związanych z niedopełnieniem pieczy nad dzieckiem stanowią wykroczenia związane ze spowodowaniem niebezpieczeństwa pożaru (art. 82 § 2 k.w.) lub innego zagrożenia związanego z bezpieczeństwem lub porządkiem ruchu drogowego (art. 89 i art. 97 k.w.). Wskazane wykroczenia niewątpliwie pełnią funkcje pomocnicze w prawnokarnej ochronie prawidłowego wypełniania obowiązków rodzicielskich i opiekuńczych w sytuacji szczególnych zagrożeń.

Ze względu na złożony charakter procesu wychowawczego, uzależnionego w znacznej mierze od subiektywnych poglądów rodziców, prawo karne określa minimalne granice kryminalizacji w tym względzie. Współczesny ustawodawca nie kształtuje odpowiedzialności karnej rodziców za zaniedbania wychowawcze o podłożu moralnym. Znacznie łatwiej zakazywać ustawodawcy zachowań, których negatywnym skutkiem są szkody finansowe lub związane z fizycznym rozwojem dziecka niż zagrażające jego duchowo-moralnej kondycji. Trudności te związane są przede wszystkim z charakterem procesu wychowawczego dziecka, na który poza rodzicami mają wpływ także inne czynniki (na przykład środowisko, dalsza rodzina). Trudno więc jednoznacznie przypisać skutki wychowawcze zaniedbaniom dokonany przez rodziców.

W celu przeciwdziałania zaniedbaniom wychowawczym prowadzącym do demoralizacji małoletniego ustawodawca przewidział przede wszystkim art. 105 § 1 k.w. Norma ta kryminalizuje rażące naruszenie obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej, w wyniku których sprawca dopuszcza do popełnienia przez nieletniego czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo, w tym przestępstwo skarbowe, wykroczenie lub wykroczenie skarbowe, wskazujące na demoralizację nieletniego. Celem tego przepisu jest uchronienie nieletniego przed demoralizacją będącą następstwem zaniedbań w sprawowaniu władzy rodzicielskiej lub nadzoru odpowiedzialnego nad nieletnim. Tym samym za dobro chronione uznaje się prawidłowy rozwój nieletniego.

Sprawcami zaniedbań wychowawczych wskazanych w typie podstawowym tego wykroczenia mogą być wyłącznie rodzice naturalni lub adopcyjni, którym

przysługuje władza rodzicielska. Naruszenie obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej ma być ponadto rażące. Zaniedbania opiekuńczo-wychowawcze w zakresie władzy rodzicielskiej to bowiem pewien ciąg zaniechań w tym zakresie, który prowadzi do powstania u nieletniego procesu demoralizacji. Wydaje się jednak, że zaniedbania wychowawcze, choć z reguły mają charakter długotrwały, stanowią nie tylko ciąg zaniechań, jako że poza niepodjęciem niezbędnych zabiegów wychowawczych wtedy, gdy dobro dziecka tego wyraźnie wymaga, obejmują także podejmowanie działań destrukcyjnych godzących w dobro dziecka i interes społeczny.

Same nawet rażące zaniedbania wychowawcze rodziców nie wystarczają do pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej. Do tego niezbędne jest, aby dziecko w wyniku tych zaniedbań popełniło czyn zabroniony, i to taki, który zostanie uznany za objaw jego demoralizacji³¹. Z rażącym naruszeniem obowiązków władzy rodzicielskiej mamy do czynienia, gdy rodzice będą sprzecznie postępowali w stosunku do treści władzy rodzicielskiej. Rażące naruszenie obowiązków rodzicielskich zdecydowanie odbiega od przeciętnych wzorców starannego wychowania dzieci. Dziecko może nawet zostać pozostawione samo sobie. Właśnie wskutek tego zaniedbania nieletni wkracza na niewłaściwą ścieżkę, tym samym dokonując przestępstwa.

Sprawca czynu zabronionego poniesie odpowiedzialność na podstawie omawianego artykułu, gdy zostaną spełnione dwa warunki — jeden po stronie rodziców, drugi po stronie nieletniego. Po pierwsze, musi wystąpić rażące naruszenie obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej. Drugi warunek zaś jest bezpośrednim skutkiem pierwszego, albowiem w wyniku tego zaniedbania dochodzi do popełnienia przez nieletniego czynu zabronionego przez ustawę.

W art. 105 § 2 k.w. poruszono jeszcze kwestię „oddania pod nadzór odpowiedzialny” nieletniego. Oznacza ono oddanie pod nadzór osoby, w wypadku której gdy dojdzie do zaniedbania obowiązków spoczywających z tytułu władzy rodzicielskiej, stanowi ono wyższą formę naruszenia obowiązków. Osoba, która jest opiekunem, ma bowiem dodatkowe szczególne obowiązki³².

Specyficzną formą naruszenia wykonywania władzy rodzicielskiej jest przestępstwo porzucenia małoletniego (art. 210 k.k.). Jego szczególny charakter wynika głównie z tego, że co do zasady sprawcą czynu jest osoba, której przysługuje prawo wykonywania tej władzy. Przestępstwo to polega bowiem na porzuceniu małoletniego do lat 15 albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan fizyczny lub psychiczny wbrew obowiązkowi troszczenia się o te osoby. Sprawcą tego czynu może być zatem wyłącznie ta osoba, na której ciążył obowiązek troski o wskazane podmioty. Głównym dobrem chronionym przy przestępstwie porzucenia małoletniego jest rodzina oraz instytucja opieki i nadzoru, z których wynika obowiąz-

³¹ S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012, s. 227–245.

³² A. Kilińska-Pękacz, *Ochrona dzieci w kodeksie wykroczeń*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW” 1, 2012, s. 212–214.

zek troski o podopiecznych i ich bezpieczeństwo. Ze względu na kwalifikowany skutek tego czynu w postaci śmierci osoby podopiecznej ubocznym dobrem chronionym jest życie małoletniego do lat 15 lub osoby bezradnej. Koniecznym elementem porzucenia jest oddalenie się dziecka, przy czym oddaleniu temu musi towarzyszyć intencja pozostawienia go własnemu losowi.

Nie jest istotny czas, w jakim osoby uprawnione pozostawały bez opieki. W doktrynie podnosi się, że w wielu konkretnych wypadkach czas pozostawienia bez opieki może jednak rozstrzygać o tym, czy miało miejsce porzucenie. Porzucenie jest przestępstwem formalnym. Może być całkowite, gdy sprawca oddala się bez zamiaru powrotu, lecz nie można także wykluczyć porzucenia czasowego, następującego na jakiś czas, dostatecznie uzasadniający w konkretnym przypadku przypisanie popełnienia czynu z art. 210 § 1 k.k.³³

Ponadto większość przedstawicieli doktryny utożsamia porzucenie z wyzbyciem się opieki nad dzieckiem, rozumianym jako pozostawienie dziecka, a nie „tylko” zaniedbaniem go³⁴. W Polsce wyróżniane są dwa pojęcia: porzucenie oraz powierzenie opiece. W przeciwieństwie do porzucenia powierzenie dziecka czyjeś opiece jawi się jako wyraz troski i może oznaczać intencję przekazania swych uprawnień na kogoś innego, mając na względzie lepszy byt dla dziecka³⁵. Nie będzie zatem przestępstwem z art. 201 § 1 k.k. pozostawienie dziecka w szpitalu bądź w tak zwanym oknie życia³⁶.

Reasumując, należy wskazać, że zaniedbanie dziecka jest związane z nieprawidłowym wykonywaniem władzy rodzicielskiej. Dziecko staje się wówczas ofiarą zaniedbań rodzicielskich i bywa określane mianem „sieroty społecznej”. W sytuacji wystąpienia zaniedbania sąd ma prawo do ingerencji po zaistnieniu przesłanek określonych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Patrząc na zaniedbanie dziecka przez pryzmat założeń racjonalnego prawodawcy, trzeba mieć na uwadze zasadę dobra dziecka, która powinna być odnoszona zawsze do konkretnego przypadku.

LEGAL NEGLIGENCE OF A CHILD

Summary

The article analyzes the essence of the phenomenon of child neglect under Polish law. It was pointed out that in the scientific literature the very concept of neglect is not explicit. It remains at the

³³ S. Hypś, *op. cit.*, s. 220–223.

³⁴ A. Kilińska-Pękacz, *Przestępstwo porzucenia dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 4, s. 24–25.

³⁵ M. Kolankiewicz, *Porzucenie dzieci w Polsce*, <https://bettercarenetwork.org/.../Child%20Abandonment%20and%20Its%20Preventio> (dostęp: 7.09.2018).

³⁶ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, wyd. 7, Warszawa 2017, s. 640.

discretion of research interests of educators and psychologists. However, from a legal point of view, it is worth paying attention to the responsibility of parents for non-compliance with obligations towards children, based on the assumption of the rationality of the legislator.

Keywords: child neglect, deprivation/limitation of parental authority, child welfare, violence

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewski M., *Prawna ochrona rodziny*, Warszawa 1999.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, wyd. 7, Warszawa 2017.
- Brągiel J., *Zaniedbanie dziecka w rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 10, 1998.
- Brągiel J., *Zaniedbanie jako kategoria przemocy — przejawy i konsekwencje doświadczane przez dziecko*, [w:] *Zaniedbanie dziecka. Wybrane aspekty zjawiska*, red. B. Górnicka, Opole 2017.
- Czapczyńska A., *Przeciw dziecku. Raport ONZ 2006*, „Niebieska Linia” 2007, nr 2 (49).
- Goniewicz M., Goniewicz K., *Przemoc wobec dzieci. Aspekty etyczno-prawne*, <http://docplayer.pl/1763061-Przemoc-wobec-dzieci-aspekty-etyczno-prawne.html>.
- Górnicka B., *Zaniedbanie dziecka z niepełnosprawnością — wybrane aspekty zjawiska*, [w:] *Zaniedbanie dziecka. Wybrane aspekty zjawiska*, red. B. Górnicka, Opole 2017.
- Grześkowiak A., *Prawna odpowiedzialność rodziców za zaniedbania wychowawcze (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 47, 1995, nr 1.
- Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012.
- Juchacz W., *Odpowiedzialność karna rodziców za zaniedbania wychowawcze wobec dziecka (dopuszczenie do demoralizacji)*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoliński, *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Bydgoszcz 2018.
- Kiliańska A., *Pojęcie i treść władzy rodzicielskiej*, www.pedkat.pl/images/czasopisma.
- Kilińska-Pękacz A., *Ochrona dzieci w kodeksie wykroczeń*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW” 1, 2012.
- Kilińska-Pękacz A., *Przestępstwo porzucenia dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 4.
- Kolankiewicz M., *Porzucenie dzieci w Polsce*, <https://bettercarenetwork.org/.../Child%20Abandonment%20and%20Its%20Preventio>.
- Kolankiewicz M., *Zaniedbywanie dzieci*, „Dziecko Skrzywdzone” 2012, nr 2 (39).
- Malorny I., *Zaniedbanie dziecka w rodzinie migracyjnej — aspekty społeczno-prawne*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10.
- Nitecki S., *Status prawny rodziny zastępczej (rozdział 3)*, [w:] *Prawa i obowiązki członków rodziny*, t. 1, red. M. Gołownik-Hudała, A. Wilk, P. Sobczyk, Opole 2017.
- Orwid M., *Trauma*, Kraków 2009.
- Podlewska J., *Prawna ochrona dziecka przed krzywdzeniem*, [w:] *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, red. J. Zmarzlik, Warszawa 2011.
- Pospiszyl K., *Psychologia kobiety*, Warszawa 1986.
- Sikorski W., *Zaburzona komunikacja w rodzinie jako czynnik wpływający na zaniedbywanie dzieci*, [w:] *Zaniedbanie dziecka. Wybrane aspekty zjawiska*, red. B. Górnicka, Opole 2017.
- Sochocka L., Komenda-Kolecka J., *Zaniedbanie — (nie)świadomą formą przemocy wobec dziecka*, „Medycyna Środowiskowa” 17, 2014, nr 1.
- Stańczak-Kuraś M., Rychter I., *Adopcja i przemoc, czyli co trzeba wiedzieć, aby stworzyć szczęśliwą rodzinę adopcyjną*, „Niebieska Linia” 2002, nr 5 (22).
- Stępień M., *Pozbawienie władzy rodzicielskiej — kara dla rodziców czy narzędzie niesienia pomocy dzieciom?*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 22, 2017.

- Surina I., *Eurosieroctwo jako przejaw dezorganizacji społecznej*, [w:] *Prawa dziecka w przestrzeni edukacyjno-społecznej*, red. I. Surina, A. Babicka-Wirkus, Kraków 2016.
- Talaga A., Gólska A., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Bielsko-Biała 2017.
- Walancik-Ryba K., *Rodzina zastępcza. Uregulowania prawne a praktyka sądowa*, Warszawa 2019.
- Więckowska E., *Krzywda i krzywdzenie dzieci*, [w:] *O przemocy w wychowaniu. Próba namysłu nad zjawiskiem karalności*, red. M. Bednarska, Toruń 2007.
- Wróbel A., *Przemoc wobec dzieci — „czyli co z ciebie wyrośnie”*, <http://www.ppit.pl/publikacje-0/publikacje-artykuly/przemoc-wobec-dzieci-czyli-co>.